

K poňatiu výskumu socialistického spôsobu života a jeho vzťahu k výskumu životnej úrovne

FILIP HRONSKÝ

Výskumný ústav životnej úrovne, Bratislava

Pri koncipovaní výskumu otázok životnej úrovne vo Výskumnom ústave životnej úrovne v Bratislave, vychádzali sme z takého vymedzenia tejto sociálno ekonomickej kategórie, ktoré v sebe zahrňuje 1. rozsah poznaných a spoločensky uznaných hmotných i kultúrnych potrieb človeka a spoločnosti, 2. stupeň uspokojenia týchto potrieb a 3. podmienky vytvorené spoločnosťou pre uspokojovanie potrieb.

Proces vzniku potrieb vyplývajúci zo schopností človeka poznávať stále nové možnosti svojho všestranného rozvoja je teda východiskom nielen pre teoretické vymedzenie podstaty životnej úrovne, ale aj pre jej hodnotenie a posudzovanie v spoločenskej praxi. Štatistické vyčíslenie spotreby potravín, vybavenia domácností predmetmi dlhodobej spotreby a všetkých ostatných prvkov životnej úrovne samo o sebe nič nehovorí — ak ho neporovnáme s funkciou, ktorú má spotreba plniť v živote človeka a spoločnosti. Mechanické porovnávanie s minulosťou je smerodajné len u malého okruhu tak či onak stabilizovaných potrieb. Nič nehovorí u tých potrieb, ktoré sú vo vývoji. A porovnávanie napr. s úrovňou spotreby v cudzine — popri tých istých nedostatkoch — nesie so sebou prakticky vždy nebezpečenstvo skreslenia, pretože neberie ohľad na rôznosť podmienok vytvorených v porovnávanom štáte pre uspokojovanie potrieb obyvateľstva. Okrem toho, hodnotenie dosiahnutého stavu životnej úrovne objasňuje len jej vonkajšiu podobu, nie samotnú podstatu. Pri skúmaní životnej úrovne musíme teda vychádzať z rozsahu poznaných a spoločnosťou uznaných potrieb.

Skúmanie a riešenie komplexu otázok vzniku ľudských potrieb a spôsobov ich uspokojovania má však okrem ekonomicko-praktických hľadísk tiež hľadisko filozoficko-etické a spolu s ním aj hľadisko psychologicko-emocionálne. Potreby možno chápať ako dočasné čiastkové výsled-

nice *motivačného procesu* (s funkciou diagnostického záveru vzhľadom na danú situáciu subjektu), a v potrebe človeka je obsiahnutý *záujem*. Podmienená súvislosť kategórií potreby — záujmy — motivácie, prezentuje časť tzv. mechanizmu fungovania sociálnej existencie človeka, a potom sa všetky tri významne zúčastňujú na utváraní *spôsobu života človeka*.

Naznačili sme oblasť, ktorá je *spoločná tak pre životnú úroveň ako sociálno-ekonomickú kategóriu ako aj pre spôsob života ľudí*.

Spoločný predmet skúmania majú obidve uvedené kategórie aj v mnohých prvkoch súvisiacich s uspokojovaním potrieb človeka, predovšetkým pokiaľ ide o *spôsob* ich uspokojovania. Pri vytváraní podmienok pre uspokojovanie potrieb ide o cieľavedomé zásahy spoločnosti, ktoré sú zamerané práve tak na reguláciu vývoja životnej úrovne ako na formovanie spôsobu života ľudí.

To všetko spolu vzaté vytvára úzku spätosť životnej úrovne a spôsobu života — predovšetkým pokiaľ ide o ich výskum.

Takáto úzka spätosť, na mnohých miestach dokonca prelínanie a každopádne pokiaľ ide o funkčnosť jednej i druhej kategórie, sa prejavuje aj v ich praktickej aplikácii. Svedčia o tom aj slová s. Husáka, povedané na XIV. zjazde KSČ: „Za hlavný cieľ päťročnice zjazd považuje zaistiť v súlade s rozvíjaním socialistického spôsobu života vyššie uspokojovanie hmotných a kultúrnych potrieb obyvateľstva a ďalšie upevňovanie životných istôt obyvateľstva, a to na základe trvalého rozvoja a zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby.“ Na inom mieste povedal s. Husák na XIV. zjazde: „Skúsenosť nám ukázala, že púhe rozširovanie výroby a spotreby nevedie ešte automaticky k rozvoju socialistického spôsobu života. Preto je nevyhnutné, aby socialistická spoločnosť plánovite riadila smery a proporcie osobnej a spoločenskej spotreby. Aby s jej ra-

cionálnym uspokojovaním spájala zvýšený dôraz na zlepšovanie celkových podmienok života, na upevňovanie sociálnych istôt, na zvyšovanie celkovej kultúrnosti života, na rastúcu starostlivosť o pracovné a životné prostredie, rozvoj kvalifikácie a vzdelanosti, spoločenského uvedomenia a posilňovania morálnych podnetov. Rast hmotnej spotreby nepovažujeme za samoúčel, ale za východisko k celkovému obohateniu života a rozvoja tvorivých schopností ľudí, k rozvoju tých prvkov a stránok, ktoré v spoločnosti, v ľuďoch, v ich vzájomných vzťahoch upevňujú socialistický spôsob života.“

Po prehodnotení všetkých, z naznačeného vyplývajúcich skutočností, pristúpili sme vo Výskumnom ústave životnej úrovne k výskumu otázok socialistického spôsobu života.

Ako som už uviedol, aj životnú úroveň považujeme za sociálno-ekonomickú kategóriu, ktorá má — z hľadiska vednej príslušnosti — multidisciplinárny charakter (aj keď v ňom prevažujú ekonomické prvky).

Taký istý charakter pripisujeme aj spôsobu života. V rámci multidisciplinárnosti majú potom pri skúmaní jeho podstaty a funkčnosti svoje miesto aj ekonomické vedy. Na zdôvodnenie toho uvádzame predovšetkým takéto skutočnosti:

- pro hociakých úvahách o spôsobe života musíme vychádzať z existujúcej a v budúcnosti dosiahnuteľnej úrovne rozvoja výrobných síl;

- spôsob života nie je len výslednicou procesu svojej tvorby. Má funkciu spätne vplývať na rozvoj materiálnej výroby a celého reprodukčného procesu;

- osou všeobecného plánovania rozvoja spoločnosti je a v dohľadnej dobe zostane národohospodárske plánovanie. Všetky naše úvahy o tom ako budú ľudia bývať, ako budú využívať voľný čas, na akú vzdelanostnú a kultúrnu úroveň by sme ich chceli priviesť atď. — to všetko treba doviesť z príslušnej kategoriálnej alebo vedeckej oblasti do národohospodárskych súvislostí;

- všetky aspekty spôsobu života, teda aj tie, ktoré nachádzajú svoj výraz v mi-

mopracovnom a voľnom čase, majú svoju väzbu s pracovnými procesmi, s *tvorbou* materiálnych hodnôt, a to nielen v zmysle pasívneho spotrebúvania týchto hodnôt, ale najmä v kvalite aktívneho ovplyvňovania pracovných procesov (napr. aj aktivitami voľného času);

- aj keď v socialistickom chápaní hierarchie hodnôt tak či onak subsumovaných pod spôsob života nadobúda primát kultivácia ľudských síl (v porovnaní s hmotnou spotrebou), predsa musíme ešte dlho do budúcnosti venovať pozornosť celej oblasti potrieb a ich uspokojovaniu;

- nakoniec: všetky komponenty (zložky) životnej úrovne¹ *bezprostredne ovplyvňujú spôsob života ľudí a sú tak jeho súčasťou.*

Považujeme za výrazné riešiť v našom ústave predovšetkým ekonomické prvky spôsobu života. Uvedomujeme si pravdaže nutnosť interdisciplinárneho prístupu k nim a teda aj k výskumu spôsobu života ako celku.

Pre bližšie ozrejenie i nášho poňatia danej problematiky i zamerania výskumu socialistického spôsobu života, pokúsim sa uviesť ďalej niekoľko myšlienok zameralých na obsahové vymedzenie tohto výskumu. Predovšetkým treba zdôrazniť, že pri koncipovaní zamerania nášho výskumu vychádzame z *pracovnej hypotézy* chápania *spôsobu života* ako historicky určenej formy reprodukcie ľudskej existencie, t. j. súhrnu všetkých činností ľudí podriadených tomuto účelu, ktoré (činnosti) sú závislé od spôsobu výroby a v širšom zmysle od povahy spoločensko-ekonomickej formácie. V našom prípade túto povahu vymedzujú socialistické sociálno-ekonomické vzťahy. V takomto zmysle potom možno hovoriť o *socialistickom spôsobe života*.

Zatiaľ v kvalite *pracovného pojmu* chceme používať aj pojem *životný štýl*.² Odvzduchujeme ho od kategórie spôsobu života ako *funkčnú integráciu spoločenského života, ako súhrn životných foriem, ktoré vyhovujú určitým kritériám*. Výskum socialistického životného štýlu je teda spojený s hľadaním adekvátnych životných foriem ako jednotného výrazu socialistického spôsobu života, ktorý by umožnil *maximálny súlad individuálnych a spoloč-*

¹ 1) zdravie a demografické podmienky, 2) stravovanie a výživa, 3) vzdelanie, 4) pracovné podmienky, 5) zamestnanosť, 6) úplná spotreba a úspory obyvateľstva, 7) doprava, 8) bývanie a vybavenosť

domácností, 9) odlievanie, 10) voľný čas a rekreatívna činnosť, 11) sociálne istoty.

² diskusiu o používaní tohto pojmu nepovažujeme na našom ústave za uzavretú.

čenských záujmov, súlad medzi rozvojom potrieb a spôsobom ich uspokojovania a viedol by k harmonickému rozvoju ľudskej osobnosti vo všetkých oblastiach ľudskej existencie. Zahrňuje teda celú sústavu hodnôt hmotných, etických, ideových a politických, ktoré si ľudia osvojujú podľa svojich potrieb, záujmov a názorov a ktoré vyjadrujú ich životné ciele a túžby. Podľa nich sa ľudia orientujú a správajú v rôznych životných situáciách a upravujú v rámci objektívnych determinantov svoje vzťahy k iným členom spoločnosti. Pravda, do utvárania priebehu všetkých týchto procesov vstupuje socialistická spoločnosť a ovplyvňuje ho v záujme dosiahnutia cieľov svojho rozvoja.

Tieto vlastnosti, ktoré dávajú spôsobu života *kvalitu socialistického životného štýlu*, musia vyhovovať niektorým ďalším podmienkam, t. j. musia tvoriť systém noriem, vnútorný poriadok života spoločnosti, skupín i jednotlivcov. Tento poriadok musí byť súčasne spoločensky objektívny a racionálny; aby bol návodom k činnosti a poskytoval základné životné istoty, musí rozvíjať ľudské schopnosti, viesť ku kultivácii a humanizácii života.

V zmysle povedaného je potom *cieľom výskumu vytvoriť ucelený systém poznatkov o základných súvislostiach tvorby socialistického životného štýlu a objasniť jeho vývojové tendencie vo vzťahu k zmenám faktorov, ktoré ho formujú, pričom hlavným aspektom sú zmeny vyvolané nastupujúcou vedecko-technickou revolúciou.*

Pretože ide o komplexne koncipovaný výskum, ktorý má interdisciplinárnu povahu, musí jeho obsahové zameranie vychádzať z určitých *jednotiacich princípov*. Výskum životného štýlu sa zaoberá rôznymi stránkami života spoločnosti, podmienkami hmotnými, ekonomickými, sociálnymi, ktoré sú predmetom spoločensko-vedných disciplín a iných špecializovaných vedných odborov (napríklad filozofia, politická ekonómia, vedecký komunizmus, sociológia, psychológia, architektúra, etnografia atď.). Tieto disciplíny analyzujú jednotlivé stránky života spoločnosti z hľadiska vlastného predmetu, obsahového zamerania a metodológie. Výskum socialistického životného štýlu stojí teda pred problémom účelne využiť a systemizovať jestvujúce poznatky týchto disciplín,

pritom je však žiadúce, aby sa skúmanie životného štýlu v týchto disciplínach *aplikovalo ako ich čiastkový aspekt*. Ináč by mohol výskum týchto otázok poskytnúť síce zaujímavú a užitočnú mozaiku rôznych stránok spoločenského života, ale netvoril by *organický celok, podriadený spoločnému hľadisku*.

Vo východiskovej etape výskumu, kedy ešte nie sú presne objasnené základné kategórie a nejestvuje systematická teória životného štýlu, možno formulovať tzv. jednotiace princípy iba veľmi všeobecne. Pri použití rôznych teoretických východísk a logických štruktúr možno vytvoriť viaceré pracovné osnovy, ktoré problematiku životného štýlu zaraďujú do viac-menej prijateľných systémov a mohli by slúžiť spomenutému účelu. Oveľa dôležitejšie pre východiskovú etapu výskumu je však sformulovanie *základných aspektov prístupu* a vymedzenie podstatných stránok života spoločnosti, ktoré z hľadiska predmetného zamerania *orientujú výskum* a môžu plniť zjednocujúcu funkciu. Vychádzajúc z pracovnej hypotézy, ktorá vymedzuje obsah pojmu socialistický životný štýl, domnievame sa, že na orientáciu výskumu môžu slúžiť nasledovné princípy:

Pretože životný štýl vyjadruje určitú kvalitu socialistického spôsobu života, *treba jednotlivé životné formy skúmať z toho hľadiska, či vyhovujú kritériám tejto kvality*, či teda v svojom súhrne tvoria adekvátny životný štýl, alebo sú mu protirečivé, resp. voči nemu indiferentné. Treba úvodom poznamenať, že táto otázka je veľmi problematická a výskum v tejto oblasti nepokročil tak ďaleko, aby sa tieto kritériá vymedzili pregnantne a podrobne.

Všeobecne sa vynárajú pri vymedzení kritérií kvality socialistického životného štýlu 4 základné otázky:

1. Z ktorých zdrojov treba vychádzať pri formulovaní kritérií a zásad, podľa ktorých sa určujú vlastnosti adekvátne socialistickému obsahu života našej spoločnosti.

2. Ktoré stránky spoločenského života (resp. vzťahy) sú z hľadiska kritérií socialistického životného štýlu rozhodujúce a vyjadrujú jeho podstatu.

3. Aké miesto zaujíma životný štýl v živote socialistickej spoločnosti, ktoré sú

jeho všeobecné vlastnosti a ako sa diferencuje vzhľadom na rôzne sociálne skupiny.

4. Ku ktorým determinantom a faktorom hmotnej a spoločenskej povahy treba prihliadať pri posudzovaní tvorby životného štýlu.

Treba ešte raz zdôrazniť, že pri východiskových úvahách výskumného programu nemožno vyčerpávajúcim spôsobom na tieto otázky odpovedať. Ide iba o vytvorenie základnej predstavy, aby sa sformulovali princípy výskumu danej problematiky.

1. Zdroje pre stanovenie kritérií socialistického životného štýlu

Ak vychádzame zo všeobecných zásad marxistickej historicko-logickej metódy, je nevyhnutné použiť nasledovné pramene:

Na prvom mieste sú to vedecké predstavy o spôsobe života v socialistickej spoločnosti (či už vyslovené explicitne alebo implicitne), ktoré vytvorila marxistická veda o spoločnosti v svojich jednotlivých disciplínach. Máme na mysli jednak využitie prác klasikov marxizmu-leninizmu, ktoré boli z tohto zorného uhla pomerne málo exploatované, a samozrejme celú predmetnú marxistickú literatúru súčasného obdobia. Hoci principiálne otázky (napríklad povaha spoločensko-ekonomických vzťahov, pomer k práci, vzťah medzi jednotlivcami a spoločnosťou) sú pomerne známe z prác klasikov marxizmu-leninizmu, ich rozbor z hľadiska problematiky socialistického životného štýlu pomôže zostaviť systém kritérií pre jeho posudzovanie.

Druhým významným prameňom je prax socialistickej výstavby v ČSSR, ZSSR a ostatných socialistických krajinách. Programové dokumenty stranických a štátnych orgánov dávajú výpoveď o tom, ako sa v jednotlivých etapách vývoja pristupovalo k plánovitému vytváraniu určitých stránok socialistického spôsobu života a aké nástroje hospodárskej a sociálnej politiky sa na tom použili. Cenné poznatky môže priniesť najmä zhodnotenie účinnosti nástrojov použitých na rozvoj životnej úrovne, teda porovnanie programových cieľov socialistickej výstavby s reálnym vývojom životných foriem. Osobitnú pozornosť si zasluhujú pokusy o praktic-

ké úsilie cieľavedome sformovať niektoré stránky socialistického životného štýlu a zhodnotenie ich pozitívnych výsledkov i neúspechov. Domnievame sa, že tento prameň nie je zatiaľ vedecky vyčistený (napríklad skúsenosti z činnosti brigád socialistickej práce, socialistické súťaženie, rôzne formy kolektivismu v ZSSR, pokusy vytvoriť prvky socialistického životného štýlu v hmotnom prostredí, v architektúre atď.).

Systematický rozbor programových dokumentov a zhodnotenie praxe socialistickej výstavby umožní vymedziť faktory, ktoré pôsobia na tvorbu životného štýlu a nájsť niektoré tendencie vo vývoji socialistického spôsobu života. Ako sme už uviedli, tento prameň treba doplniť v priebehu výskumu o výsledky empirického šetrenia o súčasnom spôsobe života spoločnosti v ČSSR. Tieto poznatky možno však využiť až pri spresňovaní teoretických záverov, pri východiskových úvahách o princípoch a kritériách socialistického životného štýlu sa treba oprieť o doterajšie šetrenia (sčítanie ľudu, mikrocenzus a iné), ktoré môžu poskytnúť mnohé cenné poznatky o súčasnom spôsobe života, hoci boli uskutočnené zo širších, všeobecnejších hľadísk.

Tretím prameňom, ktorý má nielen teoreticko-poznávaci ale aj ideologický a politický význam, je rozbor základných stránok spôsobu života súčasnej buržoáznej spoločnosti, pričom možno využiť výhody komparatívnych metód. Základnou otázkou, ktorú si treba pri vymedzovaní kritérií socialistického životného štýlu položiť je totiž sústava hodnôt, podľa ktorých sa ľudia orientujú a správajú v praktickej činnosti a závislosť tejto sústavy od daného sociálno-ekonomického systému. Tieto hodnoty sa však často vo vedomí ľudí mechanicky prenášajú z iných systémov, najmä z vyspelej buržoáznej spoločnosti. Je preto nevyhnutné ich porovnať, vymedziť ich kvalitatívne rozdiely. Navyše je zrejmé, že závislosť sústavy životných hodnôt a orientácií od sociálno-ekonomických vzťahov nie je bezprostredná a ich nová kvalita nevzniká automaticky, preto treba hľadať v tejto súvislosti optimálne nástroje výchovného a ideového vplyvu a adekvátne etické normy, ktoré túto novú kvalitu napomáhajú vytvárať. Treba zistiť súvislosti, cez ktoré

sa prenášajú socializmu neadekvátne hodnotové orientácie, prečo sa napríklad predstavy o socialistickom spôsobe života redukovujú na oblasť hmotného blahobytu a často vynechávajú hodnoty morálne, pomer k spoločnosti, humánne medziľudské vzťahy a pod.

Porovnávanie spôsobu života súčasnej buržoáznej spoločnosti okrem toho umožňuje analyzovať následky vedecko-technickej revolúcie v týchto spoločenských pomeroch.

2. Stránky spoločenského života, ktoré sú rozhodujúce z hľadiska životného štýlu

Uvedená otázka sa týka základnej koncepcie výskumu životného štýlu. V literatúre niet jednotného názoru na to, ktorá stránka života, resp. oblasť ľudskej činnosti je z hľadiska životného štýlu určujúca a podstatná, hoci stále viac sa uplatňuje názor, že je to činnosť produktívna, resp. pracovná. Životný štýl sa však doteraz často posudzoval podľa niektorého zvoleného fenoménu, ktorým bol napríklad voľný čas a spôsob jeho využívania. Taký prístup môže síce priniesť určité čiastkové poznatky, nezahrnuje však životný štýl vcelku, ako *jednotu rôznych životných foriem*. Na druhej strane nemožno bez výberu analyzovať všetky životné formy a ľudské činnosti, pretože výskum by išiel do veľkej šírky, do všeobecných sociologických polôh a podával by členitú výpoveď o živote ľudskej spoločnosti; nebol by podriadený hľadisku novej kvality životných foriem.

Vychádzajúc z uvedenej pracovnej hypotézy o životnom štýle sa domnievame, že za východisko možno zvoliť *vzťah medzi činnosťou človeka ako tvorcu hodnôt a jeho činnosťou ako užívateľa hodnôt*. V rámci týchto činností sa človek pohybuje jednak v hmotnom prostredí, ktoré jeho život ovplyvňuje a spolupôsobí na formovanie jeho aktivít, jednak vstupuje do vzťahov k spoločnosti ako celku, k jeho jednotlivým členom a sociálnym skupinám, pričom povaha týchto vzťahov je daná historicky určeným spoločenským poriadkom, v našom prípade socialistickým.

Ak sa opierame o marxistické poňatie priorit ľudskej činnosti, musíme za základ, ktorý určuje spôsob života a od neho odvo-

dený životný štýl, považovať činnosť človeka ako tvorcu hodnôt (čo v užšom zmysle znamená spôsob výroby a v rámci neho pracovný proces, ale v širšom zmysle nejde iba o tvorbu materiálnych hodnôt, ale aj duchovných, kultúrnych, morálnych, ľudských hodnôt vytváraných výchovou detí, politickou prácou a pod.). Táto súvislosť sa uplatňuje individuálne a spoločensky. Individuálne v tom zmysle, že spôsob vydáva práce každého jednotlivca determinuje obnovu pracovnej sily, rozsah a formu spotreby, spôsob využitia voľného času ako aj ostatné činnosti viac alebo menej bezprostredne závislé od priebehu pracovného procesu. Spoločensky v tom zmysle, že spôsob výroby a miesto v systéme deľby práce určuje postavenie celých tried a sociálnych skupín a ich vzájomné vzťahy, čím určuje aj formy ich činností, resp. aktivít vo všetkých hlavných oblastiach života spoločnosti a vytvára mechanizmus vzniku ich potrieb a záujmov.

Keď uvažujeme o socialistickom životnom štýle ako o funkčnej integrácii spoločenského života, možno jeho podstatu vyjadriť pomocou *súvislosti medzi tvorbou a užívaním hodnôt, lebo tu sa sústreďujú všetky podstatné stránky života*, tu sa prejavuje i sociálno-ekonomická podmienenosť i vplyv hmotného prostredia.

Je nesporné, že harmonický rozvoj ľudskej osobnosti možno za socializmu dosiahnuť len vtedy, ak človek na jednej strane pri tvorbe hodnôt uplatňuje a rozvíja všetky svoje schopnosti a vedomosti a v plnom rozsahu ich realizuje. Spoločensky to znamená, že len takto môžu ľudia v čoraz väčšej miere (ako tvorcovia hodnôt) ovládať výrobné sily a prispôbovať hmotné prostredie svojim potrebám. Druhou stránkou je rastúca miera uspokojovania potrieb a ich neustále obohacovanie, pričom človek ako užívateľ hodnôt kultivuje svoje sily, zdokonaľuje svoje schopnosti. Len v takých súvislostiach môže človek konať racionálne a spoločensky uvedomele.

Rovnováha a adekvátnosť uvedenej dvojstrannej činnosti ľudí je za socializmu principiálnym predpokladom takej kvality spôsobu života, ktorú možno označiť za životný štýl.

Porušenie tejto rovnováhy medzi tvorbou a užívaním hodnôt (ak nemáme na mysli čisto ekonomické následky), znamená individuálne i spoločensky disharmóniu jednotlivých stránok života, pocity nespokojnosti, nevyváženosti, porušovanie etických noriem až k hraničným prejavom asociálnych postojov, ak sa činnosť prevažne sústreďuje na užívanie hodnôt.

Pretože ľudská činnosť sa uskutočňuje v rámci sústavy socialistických spoločenských vzťahov, povaha týchto vzťahov určuje základné prvky uvedenej kvality (napríklad zásada spolupráce a vzájomnej pomoci, podiel na vytvorených hodnotách podľa množstva a kvality práce pre spoločnosť a pod.). *Socializmu adekvátny životný štýl musí tieto prvky odrážať v konkrétnej činnosti ľudí, v ich názorových a životných postojoch.* Principiálnou otázkou ľudských činností, ktorá umožňuje harmonizáciu spoločenského života je pritom rovnováha, resp. maximálny súlad medzi individuálnymi a spoločenskými záujmami. Len v rámci tejto rovnováhy môže každý jednotlivec v socialistickej spoločnosti rozvíjať svoje schopnosti, plne sa realizovať, čoraz aktívnejšie sa zúčastňovať na správe a riadení spoločenského života a ovládať tak spoločenské pomery, ktoré jeho život determinujú.

3. Miesto životného štýlu v živote socialistickej spoločnosti jeho všeobecné vlastnosti a diferenciácia

Ako vyplýva z predošlých úvah, možno životný štýl charakterizovať tým, že ide o *vedomé hľadanie a vytváranie kvalitatívne vyšších životných foriem, ktoré by čo najúplnejšie odrážali objektívne črty socialistických spoločenských vzťahov ako aj aplikáciu socialistického svetového názoru, jeho ideových, etických a politických princípov v činnosti ľudí, v ich hodnotových orientáciách a postojoch.*

Uvedené črty a princípy tvoria všeobecné vlastnosti socialistického životného štýlu, jeho spoločenské kritériá, spoločné pre každého jednotlivca či sociálnu skupinu. Je zrejmé, že *systemizácia týchto kritérií na základe vedeckej analýzy je jednou z hlavných úloh výskumu socialistického životného štýlu.*

Jednotlivci i sociálne skupiny si však vytvárajú i vlastný spôsob života, resp.

integrujú životné formy ako osobitý (diferencovaný) životný štýl. Jestvuje prirodzene veľa znakov, podľa ktorých sa táto diferenciácia uskutočňuje. Je to napríklad miesto v deľbe práce alebo znaky triedne a sociálno-profesionálne, výška dôchodku, znaky generačné, etnografické, sociálne a rodinné pomery, povaha osídlenia, geografické prostredie a klima a pod. Úlohou výskumu v tomto smere je *postihnúť túto diferenciáciu, nájsť váhu jednotlivých faktorov, ktoré ju vyvolávajú.* Pri všeobecnom probléme sociálnej stratifikácie teda pôjde o hľadanie výrazných znakov diferenciácie spôsobu života.

Diferenciácia spôsobu života (resp. životného štýlu) je uvedenými znakmi podmienená, nie však v každom prípade žiaducim, pozitívnym spôsobom. Všeobecne je napríklad žiaduce, aby sa individuálny životný štýl harmonizoval s geografickými, pracovnými, sociálnymi a inými podmienkami avšak iba pokiaľ, pokiaľ tieto samotné podmienky nie sú zastaralé a netreba ich vedome prekonávať (napríklad nehygienické pracovné prostredie a pod.).

Diferenciáciu môžu na druhej strane vyvolať aj prežitky spôsobu života a morálky buržoáznej spoločnosti neadekvátne socialistickým pomerom. Napokon sa možno v diferencovanom spôsobe života stretnúť s protirečivými javmi, ktoré majú defektnú povahu — od egoizmu, hrubosti, kariérizmu, nekultúrnosti cez zlý pracovný výkon, zanedbávanie vyživovacích a výchovných povinností až po krajne protispoločenskú činnosť (napríklad rôzne formy kriminality). Pravda, v týchto prípadoch možno ťažko hovoriť o nejakom životnom štýle, lebo ide o jeho negáciu, o defektnú formu životných aktivít, avšak diferenciácia aj v tomto zmysle musí byť predmetom výskumu.

Úlohou výskumu v tejto súvislosti je teda *posúdiť pozitívne a negatívne prvky diferenciácie spôsobu života v našej spoločnosti a odhaliť ich príčiny.* Ďalej treba posúdiť mieru spoločných a diferencovaných prvkov socialistického životného štýlu, lebo integrácia životných foriem nemá znamenať uniformitu a jednotvárnosť individuálneho života, ale naopak jeho obohatovanie a pestrosť v rámci všeobecne prijatých princípov a noriem. Je to jeden z najťažších problémov predmetného výskumu, pretože dynamika spoločenského

vývoja neustále mení triednu a sociálnu štruktúru spoločnosti, deľbu práce ako aj ostatné znaky diferenciácie životného štýlu. V tejto oblasti musí preto výskum úzko nadväzovať na dlhodobé prognózy spoločenského vývoja a najmä na zhodnotenie predvídaných následkov vedecko-technickej revolúcie, ktorá nesporne vyvoláva radikálnu zmenu diferenciačných znakov životného štýlu.

4. Determinanty a faktory pôsobiace na tvorbu životného štýlu

Životný štýl sa vždy formuje na základe objektívnych podmienok jednak materiálnej, a jednak spoločenskej povahy. V tomto zmysle sa hovorí o determinantoch a faktoroch životného štýlu s nasledovným pojmovým rozlíšením:

Determinantmi sa rozumejú také objektívne podmienky, ktoré si bezprostredne a výrazne vynucujú určité životné formy a činnosti, ktoré sú na nich závislé. Ide o relatívne stále podmienky, ktoré ani jednotlivci ani spoločnosť nemôžu v podstatnej miere zmeniť, resp. ich voľiť. Majú alebo charakter vnútorných daností ľudskej existencie (napr. biologických), alebo vytvárajú viac-menej trvalé hmotné a spoločenské prostredie. (U spoločenských podmienok pochopiteľne počas trvania historických epôch, resp. spoločensko-ekonomických formácií.)

Z hmotných podmienok, ktoré majú povahu determinantov životného štýlu možno napríklad uviesť geografické prostredie a klímu, ktoré si vynucujú určitý spôsob bývania, obliekania, stravy, pôsobia na životný rytmus a pod. Spoločenské determinanty sú vo všeobecnosti dané historicky určenými spoločenskými pomermi (sústavou sociálno-ekonomických vzťahov, na ktorých je závislý spôsob výroby, formy rozdeľovania, výmeny a spotreby každého jednotlivca, skupiny a triedy).

Je zrejmé, že činnosť ľudí a ich životné formy sú na týchto spoločenských podmienkach bezprostredne a výrazne závislé. Keď teda hovoríme o socialistickom životnom štýle, *všetky základné prvky socialistických spoločensko-ekonomických vzťahov tvoria jeho determinanty. (Pravda všeobecne a zásadne.)*

Faktory sú také hmotné alebo spoločenské podmienky pôsobiace na formovanie

jednotlivých stránok života, ktoré nemajú povahu vnútorných daností alebo trvalého prostredia, sú meniteľné a do istej miery voľiteľné.

Meniteľnosť a voľiteľnosť týchto podmienok môže byť individuálna alebo spoločenská. Okrem toho sa niektoré z týchto faktorov stávajú zložkou (komponentom) životného štýlu, vystupujú ako jeho súčasť, lebo sú bezprostredne spojené s činnosťou ľudí.

Napríklad podmienky bývania možno v širšom zmysle označiť za súčasť hmotného prostredia, nemajú však povahu determinantu. Ľudia ich môžu meniť individuálne (kúpou väčšieho družstevného bytu, výstavbou rodinného domčeka, náročnejším zariadením bytu a pod.), resp. za určitých okolností majú možnosť voľby bytu. Spoločensky možno tieto podmienky meniť koncepciou bytovou výstavbou, ktoré perspektívne ráta so zmenami životného štýlu a progresívne zdokonaľuje podmienky bývania. Preto možno podmienky bývania označiť za faktor životného štýlu, ktorý sa na druhej strane stáva jeho komponentom, pretože sa tu odohráva veľká časť ľudských činností, ktorých forma sa vytvára v bezprostrednom spojení s materiálnymi a estetickými podmienkami bývania.

Obdobne môžu ľudia voľiť život s partnerom alebo bez neho, rozhodovať sa o počte detí, majú voľbu pri nadväzovaní medziľudských vzťahov (napr. priateľstvo), voľbu zamestnania a pod., pričom všetky uvedené faktory sú súčasne zložkami životného štýlu.

Obdobne môže spoločnosť meniť napríklad inštitúcie, právne normy alebo systémy sociálneho a zdravotného zabezpečenia, ktoré výrazne pôsobia na formovanie životného štýlu.

Aby sme objasnili pojmovú odlišnosť medzi determinantami a faktormi životného štýlu, uvedieme ešte jeden príklad. Ak je za socializmu rozdeľovanie podľa práce determinantom, znamená to, že každý práceschopný jednotlivec môže formovať hmotné stránky svojho života zásadne iba na základe množstva práce vykonanej pre spoločnosť a nemá iné zdroje. Konkrétny peňažný dôchodok, ktorým disponuje, nemá však povahu determinantu, lebo jeho výšku môže meniť voľbou iného zamestnania, prácou cez čas,

zvyšovaním kvalifikácie, alebo ju môže meniť spoločnosť napríklad úpravou mzdových preferencií a pod. Je to teda faktor životného štýlu, na ktorom závisí rozsah, štruktúra a spôsob spotreby, ako aj iné životné podmienky človeka.

Pri týchto úvahách treba poznamenať, že nie každú jednotlivú hmotnú alebo spoločenskú podmienku ľudského života možno označiť za determinant alebo faktor životného štýlu. Niektoré pôsobia na určitú stránku života len v súhrne, resp. vo vzájomnej kombinácii, iné ovplyvňujú viaceré životné formy v nerovnakej miere a intenzite. Navyše je zrejmé, že v zmysle našej pracovnej hypotézy možno za faktory životného štýlu považovať len také podmienky, ktoré umožňujú vytvárať kvalitatívne vyššie formy socialistického spôsobu života, inými slovami, ktoré majú *štýlotvornú povahu*.

Rozlišovanie medzi determinantmi a faktormi životného štýlu nie je teda samoučelné. Jeho poznávací význam spočíva v tom, že vymedzenie faktorov životného štýlu aplikuje *kritérium cieľavedomého hľadania kvalitatívne vyšších životných foriem* adekvátnych socializmu. Preto je úlohou výskumu socialistického životného štýlu, aby systematicky preskúmal celý súhrn determinantov a faktorov, ktoré pôsobia na utváranie životného štýlu a našiel ich súvislosť s rôznymi vedomými formami činnosti ľudí.

*

Naznačené aspekty prístupu k výskumu socialistického životného štýlu umožňujú zhrnúť základné východiskové predstavy a sformulovať vlastnosti a tým i kritériá, ktorými možno vymedziť jeho kvalitu. Je pochopiteľné, že v tomto štádiu možno prvky kvality socialistického životného štýlu vymedziť iba všeobecne, a to v podobe *cieľových hodnôt*, ku ktorým sa naša spoločnosť bude v ďalšom vývoji približovať ako k ideálnemu stavu. Na druhej strane však nemožno takýto „ideálny stav“ považovať za čisto abstraktne-logickú konštrukciu, lebo sa opiera o poznané zákonitosti vývoja socialistickej spoločnosti, sformulované marxistickou vedou a o programové ciele komunistického hnutia. Napokon plánovitosť, ako základný princíp vývoja socialistickej

spoločnosti znamená aj toľko, že spoločnosť sa približuje k plánovite stanoveným cieľom, čo platí aj o vedomom formovaní spôsobu života, resp. životného štýlu.

Do našej teoretickej predstavy zahrnujeme 10 prvkov (vlastností) socialistického životného štýlu, ktoré považujeme za *typické*, pričom nepochybujeme o tom, že možno formulovať aj ďalšie, podrobnejšie prvky:

1. Vysoký stupeň súladu individuálnych a spoločenských záujmov.
2. Rovnováha medzi činnosťou človeka ako tvorcu a ako užívateľa hodnôt.
3. Rovnováha medzi úrovňou potrieb a spôsobom ich uspokojovania.
4. Adekvátnosť životných foriem voči objektívnym materiálным a spoločenským podmienkam.
5. Všestranný rozvoj ľudskej osobnosti a plné využitie schopností človeka, jeho uplatnenie (sebarealizácia).
6. Vysoký stupeň racionálnosti ľudského konania a etiky životných postojov.
7. Kultúrnosť a kultivovanosť ľudí a ich hodnotových orientácií.
8. Spoločenská zainteresovanosť, vysoká miera angažovanosti a kolektivismus.
9. Humanizácia medziľudských vzťahov.
10. Vnútorý poriadok spôsobu života a životné istoty.

Uvedené prvky socialistického životného štýlu treba, pochopiteľne, v priebehu výskumu ďalej po obsahovej stránke konkretizovať a vymedziť, ako sa v nich odráža povaha socialistických sociálno-ekonomických vzťahov. Predkladáme ich v tejto stručnej formulácii iba ako návrh kritérií pre posudzovanie kvality socialistického životného štýlu, teda ako vodičlo pre komplexný výskum predmetnej úlohy.

Treba tiež poznamenať, že uvedené prvky v tej či inej miere a rozsahu jestvujú už v súčasnom spôsobe života našej spoločnosti viac alebo menej rozvinuté. Je úlohou výskumu, aby preskúmal predpoklady ich rozvoja upevňovania, aby hľadal optimálne cesty, ktorými ich bude naša spoločnosť kvantitatívne i kvalitatívne rozvíjať, stabilizovať a harmonicky spájať do systému životných foriem, ktorý nadobudne kvalitu socialistického životného štýlu.

Гронски Ф.: К пониманию исследования социалистического образа жизни и его отношения к исследованию жизненного уровня

Основной идеей статьи является стремление дать схему направления исследования социалистического стиля жизни, которое начинается в Исследовательском институте жизненного уровня в г. Братислава. В первую очередь подчеркиваются связи исследования жизненного уровня и образа жизни, основывающиеся с одной стороны на факте, что в первом и во втором случае нужно исходить из потребностей человека и общества, с другой стороны на том, что и способ и формы удовлетворения потребностей человека относятся как к области жизненного уровня, так и к области образа жизни, т. е. прежде всего относятся к области исследования обоих. В статье подчеркивается место экономической науки при исследовании образа жизни.

Целью исследования социалистического образа жизни является создание цельной системы знаний об основных связях формирования социалистического образа жизни и объяснение его тенденций развития в отношении к изменениям факторов, которые формируют его. Главным аспектом притом являются изменения, вызванные наступающей научно-технической революцией.

В качестве рабочих понятий употребляются понятия «образ жизни», «стиль жизни», причем подчеркивается, что предметом собственного исследования является точно определить содержание и функциональность обоих. На этом этапе исследования авторы считают стиль жизни известным качеством образа жизни в условиях социалистического общества.

Вследствие того значение имеет исследование отдельных форм жизни с точки зрения того, соответствуют ли они критериям этого качества.

Такими критериями авторы проекта исследования избрали эти четыре основных вопроса:

1. Из которых источников нужно исходить, формулируя критерии и принципы, в соответствии с которыми устанавливаются свойства, адекватные социалистическому содержанию жизни членов нашего общества.

2. Которые стороны (или же отношения) общественной жизни являются решающими с точки зрения критериев социалистического стиля жизни и которые выражают его сущность.

3. Какое место занимает стиль жизни в жизни социалистического общества, какие есть его общие свойства и как он дифференцируется смотря по отношению к разным социальным группам.

4. К которым детерминантам и факторам материального и общественного характера нужно присматриваться, обсуждая формирование стиля жизни.

В настоящей статье авторы более детально освещают свое решение этих вопросов.

Hronský F.: On the Concept of the Research into the Socialist Style of Living and Its Relation to the Living-standard Research

The fundamental aim of the present paper is to outline the orientation of the research into the socialist way of life which has been started in the Living Standard Research Institute in Bratislava. First of all, emphasis is laid on the connections between the research into the living standard and the research into the way of life which are based, on the one hand, on the fact that in either case it is necessary to proceed from the needs of Man and society, and, on the other hand, on the fact that also the way and forms of satisfying human needs pertain to the sphere of the living standard as well as to that of the way of life. The research of both is essentially necessary. The paper stresses the place of economics in investigating the way of life.

The aim of the research into the socialist way of life is to create an accomplished system of findings concerning the basic implications of the creation of the socialist way of life and to elucidate its developmental tendencies in relation to changes in the factors forming it. The changes called forth by the beginning scientific and technological revolution are the main aspect concerned.

The concepts "way of life" and "style of living" are used as working concepts; emphasis is laid on the fact that the delimitation of the content and functionality of both represents the actual research subject. In the present stage of the research, the authors consider the socialist style of living to be a certain quality of the way of life under the conditions of the socialist society.

Consequently, it is of importance to examine the individual forms of life from the aspect of whether they comply with the criteria of this quality. The following four basic questions have been selected as such criteria by the authors of the research project:

1. From what sources is it necessary to proceed in formulating the criteria and principles according to which qualities adequate to the socialist content of life of the members of our society are determined?

2. What aspects of social life (or relations) are decisive from the viewpoints of the criteria of the socialist style of living, being expressive of its essence?

3. What place does the style of living occupy in the life of the socialist society, what are its general qualities and how is it differentiated in relation to various social groups?

4. What are the determinants and factors of a material and social nature which must be taken into account in judging the creation of the style of living?

In their paper, the authors elucidate their conclusion in more detail.